

Dowód z opinii biegłych psychiatrów w praktyce prokuratorów okręgu szczecińskiego

*Forensic-psychiatric evidence in the practice of prosecutors
from the Szczecin district*

BLAŻEJ KOLASIŃSKI

Z Prokuratury Okręgowej w Szczecinie i Katedry Prawa Karnego
Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie

STRESZCZENIE. *Prokurator jako organ procesowy powołujący lekarzy psychiatrów w charakterze biegłych ma nie tylko prawo ale i obowiązek kontrolowania opracowanych przez nich opinii sądowo-psychiatrycznych. Autor przeprowadził badania akt spraw karnych, których celem było ustalenie czy prokurator, jako organ procesowy, przeprowadza ten dowód w sposób zgodny z przepisami kodeksu postępowania karnego oraz czy wykazał przy tym minimum wiedzy psychiatrycznej i psychologicznej. Badania wykazały, że prokuratorzy zadaniom tym nie zawsze sprościli.*

SUMMARY. *The prosecutor, in his competence as the procedural organ, who nominates forensic psychiatrists, has both the right and the duty to control the opinions issued by forensic psychiatrists. The present author analysed the documentation of penal cases to determine whether the prosecutor, acting in his competence as the procedural organ, executes this evidence according to penal code regulations and whether he does so with at least a minimum level of psychiatric and psychological knowledge. The analyses revealed that the prosecutors did not always pass this test.*

Słowa kluczowe: prokurator / organ procesowy / biegli / lekarze psychiatrzy / opinia sądowo-psychiatryczna

Key words: prosecutor/ procedural organ/ experts/ psychiatrists/ forensic-psychiatric expertise

W toku postępowania karnego wyłania się niejednokrotnie potrzeba stwierdzenia okoliczności, które wymagają wiadomości specjalnych. Wiadomości specjalne wykraczają poza zasób wiedzy posiadany przez przeciętnego człowieka [4, 8, 37, 41]. Sąd Najwyższy trafnie przyjął, że do wiadomości specjalnych, którego to pojęcia używał art. 176 § 1 kpk z 1969 r. (obecnie art. 193 § 1 kpk) nie należą te wiadomości, które są dostępne dla dorosłego człowieka o odpowiednim doświadczeniu życiowym, wykształceniu i zasobie wiedzy ogólnej [51]. Chodzi o wiadomości fachowe z zakresu wszystkich dziedzin nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, gospodarki itp. [17, 29, 34]. W sytuacjach gdy „wiadomości specjalne” będą miały istotny wpływ na roz-

strzygnięcie sprawy, zasięga się opinii biegłego, biegłych lub też w celu wydania opinii można zwrócić się do instytucji naukowej lub specjalistycznej (art. 176 kpk z 1969 r. i art. 193 § 1 i 2 kpk z 1997 r.). Opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego ustawa stawia szczególnie wymóg, a mianowicie, może ona być wydana przez co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów (art. 183 kpk z 1969 r. i art. 202 § 1 kpk z 1997 r.). Kodeks postępowania karnego z 1997 r. stawia biegłym psychiatrom wydającym opinię o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego dodatkowe warunki. Biegli nie mogą pozostawać ze sobą w związku małżeńskim, ani w innym stosunku, który mógłby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do ich samodzielności

(art. 202 § 3 kpk z 1997 r.). Podobnego uregulowania ustawowego nie zawierał kpk z 1969 r., ale praktykę taką w stosunku do osób najbliższych (art. 120 § 5 kk z 1969 r. obecnie art. 115 § 11 kk z 1997 r.) wypracowało orzecznictwo Sądu Najwyższego [31, 44, 48, 55]. Nauka podnosiła postulaty wskazujące na konieczność eliminowania wątpliwości odnoszących się do samodzielności biegłych lekarzy psychiatrów przy opiniowaniu sądowno-psychiatrycznym z uwagi na podległość służbową lub wynikającą z zajmowanych stanowisk, miejsca oraz rodzaju pracy [15, 20, 70]. Przez biegłego lekarza psychiatrę należy rozumieć taką osobę, która posiada co najmniej pierwszy stopień specjalizacji psychiatrycznej [71]. Postuluje się w nauce, że biegli orzekający o stanie zdrowia psychicznego powinni posiadać drugi stopień specjalizacji i dodatkową specjalizację w zakresie psychiatrii sądowej [25].

CEL

Prokurator jako organ procesowy ma prawo i obowiązek kontrolowania prawidłowości wydanej przez biegłych psychiatrów opinii sądowno-psychiatrycznej o stanie zdrowia psychicznego podejrzanego [11, 12, 27]. Skoro tak, to sam winien podjąć czynność procesową dotyczącą tego dowodu w sposób zgodny z przepisami kodeksu postępowania karnego. Od wielu lat w literaturze przedmiotu podnoszone są krytyczne uwagi wobec prokuratora jako organu procesowego, co do czynności procesowych podejmowanych przez niego a związanych z przygotowaniem powołania dowodu z opinii biegłych psychiatrów, jego przeprowadzeniem i oceną [18, 19, 21, 22, 28, 30]. Autor celem zweryfikowania powyższych poglądów podjął badania aktowe.

MATERIAŁ I METODA

Przedmiotem badań uczyniono 108 akt postępowań karnych przeciwko 108 podejrzanym (oskarżonym) o różne przestępstwa,

wybranych drogą losową spośród 653 akt przeciwko 683 podejrzanym (oskarżonym), tj. 15,8% w stosunku do których prokuratorzy okręgu szczyńskiego wszystkich szczebli powołali w latach 1995–1996 biegłych lekarzy psychiatrów celem wydania opinii sądowno-psychiatrycznych co do poczytalności sprawców w momencie popełnienia przestępstwa.

WYNIKI I ICH OMÓWIENIE

W praktyce przyjęto *a priori*, że poczytalność jest statystyczną regułą (poczytalność jest domniemywana) i dlatego w toku postępowania karnego ani się jej nie analizuje, ani nie dowodzi. Tak więc nie bada się poczytalności każdego człowieka, który dopuścił się czynu zabronionego, tylko dlatego, że taki czyn popełnił, ale czyni się to dopiero wtedy, gdy na tle owego czynu z całym jego kontekstem rodzi się uzasadniona wątpliwość co do poczytalności sprawcy. Wynika z tego, iż „dopiero domniemanie niepoczytalności lub ograniczenia poczytalności podlega rozstrzygnięciu przy udziale biegłych” [3, 35].

Przepisy art. 202 kpk z 1997 r. (art. 183 § 1 kpk z 1969 r.) nie wskazują okoliczności, które uzasadniają powołanie biegłych lekarzy psychiatrów w celu wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego (podejrzanego). Należy w tym miejscu odwołać się do treści art. 79 kpk z 1997 r. (art. 70 § 1 kpk z 1969 r.) dotyczących obrony obywatelskiej, zwłaszcza do 1 pkt. 3, który stwierdza, iż w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę jeżeli „zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności”.

Sformułowanie „uzasadniona wątpliwość” co do poczytalności sprawcy oznacza, że nie chodzi tu jednak o czyjekolwiek lub jakiegokolwiek wątpliwości, lecz o wątpliwości wynikające z obiektywnych przesłanek, powzięte przez organ procesowy. Wątpliwości te muszą być zatem oparte na konkretnych dowodach lub na konkretnych okolicznościach ustalonych w sprawie i muszą wynikać z oceny owych dowodów i okoliczności, i to

z oceny dokonanej *in concreto* przez uprawniony organ procesowy na wniosek stron lub z urzędu [2, 6, 69]. Do przyjęcia, że zachodzi „uzasadniona wątpliwość” co do poczytalności oskarżonego, nie jest konieczne, aby „wątpliwość” w tym zakresie miała charakter ewidentny. Wystarczające jest jedynie uprawdopodobnienie tego, że poczytalność oskarżonego mogła być co najmniej ograniczona [32].

Przeprowadzone badania wykazały, że prokurator podejmując postanowienie o przeprowadzeniu dowodu z opinii biegłych psychiatrów celem stwierdzenia stanu poczytalności sprawy w momencie popełnienia przestępstwa powziął „uzasadnione wątpliwości” na podstawie:

- wyjaśnień podejrzanego – 84 przypadki, (tj. 77,7% ogółu spraw), w tym wyjaśnienia podejrzanego w 64 przypadkach zawierały informację o leczeniu psychiatrycznym,
- przedłożonej dokumentacji lekarskiej – 26 (24%)
- sposobu popełnienia przestępstwa – 18 (16,6%)
- informacji o uprzednich badaniach psychiatrycznych do innej sprawy karnej – 9 (8,3%)
- dokumentów i informacji o uprzednim leczeniu odwykowym – 7 (6,5%)
- przedłożonych opiniach sądowo-psychiatrycznych wydanych w innych sprawach karnych – 6 (5,5%)
- drogi życiowej sprawcy – 4 (3,7%)
- zeznań członków rodziny – 3 (2,7%)
- zachowania się sprawcy w trakcie czynności procesowych – 3 (2,7%) oraz
- innych źródeł – 4 (3,7%).

Trzeba podkreślić, że niejednokrotnie w jednej sprawie występowało kilka podstaw powzięcia „wątpliwości”. Owe „uzasadnione wątpliwości” nie mają ustawowej definicji. W konkretnych sprawach sąd lub prokurator rozstrzygają, czy zachodzą takie „wątpliwości”. Wielokrotnie na ten temat wypo-

wiadał się Sąd Najwyższy, który wskazywał, że podstawą takich „wątpliwości” mogą być:

- przebyta choroba psychiczna, uraz mózgu, inna choroba mogąca prowadzić do zmian w psychice [63],
- długotrwałe lub nałogowe nadużywanie alkoholu [66],
- nadużywanie środków narkotycznych [60],
- leczenie z powodu niewydolności krążenia ze stwierdzeniem wcześniej występujących wypadków utraty przytomności [59],
- zaburzenia w sferze popędu płciowego [57],
- stwierdzenie przez biegłych w innej sprawie u oskarżonego psychopatii albo niedorozwoju umysłowego oraz ograniczonego uszkodzenia o.u.n., mimo nieuznania jego niepoczytalności lub ograniczonej poczytalności w stopniu znacznym [61],
- patologia ciąży [10],
- badanie oskarżonego przez lekarzy psychiatrów w czasie odbywania kary pozbawienia wolności i następnie umieszczenie go w innym zakładzie karnym w izolatce [56],
- brak racjonalnego uzasadnienia dopuszczenia się przestępstwa lub całkowicie nieadekwatna motywacja oskarżonego do konkretnego czynu [62],
- osobowość sprawcy z uwzględnieniem jego życia do chwili popełnienia czynu, a nawet po tym zdarzeniu, jak też tego, co objęte jest postawionym mu zarzutem popełnienia przestępstwa [7, 33, 68],
- zachowanie sprawcy odbiegające w sensie ujemnym od postępowania ludzi normalnych pod względem psychicznym [44, 53],
- utrudniony kontakt z oskarżonym i sprawianie wrazenia człowieka, który nie rozumie zadawanych mu pytań i wyraża się z trudnością [65],
- niezdolność psychiczna żołnierza do pełnienia służby wojskowej [45, 46].

Przeprowadzone badania aktowe wskazały, że w stosunku do 16 podejrzanym (14,8%) powołano biegłych lekarzy psychiatrów celem wydania opinii o stanie zdrowia

psychicznego sprawcy bez istnienia „uzasadnionych wątpliwości”. Powołani biegli orzekli w tych sprawach, że badani w chwili popełnienia czynu zabronionego mieli zachowaną zdolność rozpoznania czynu i pokierowania swoim postępowaniem. Przykłady:

- Wobec 2 osób podejrzanych prokurator powołał biegłych psychiatrów w końcowej fazie postępowania przygotowawczego, kiedy materiał zebrany w sprawie niebicie wskazywał, że brak jest dowodów na to, iż popełnili oni zarzucane im przestępstwa. Po wydaniu przez prokuratora postanowienia o powołaniu biegłych lekarzy psychiatrów do momentu otrzymania opinii psychiatrycznej w sprawie nie były przeprowadzone żadne czynności dowodowe. Po załączeniu do akt opinii psychiatrycznej prokurator postępowanie przygotowawcze umorzył wobec braku dowodów popełnienia przez podejrzanych zarzucanego im przestępstwa.
- W innej sprawie z uzasadnienia postanowienia o powołaniu biegłych lekarzy psychiatrów wynikało, iż prokurator powziął „uzasadnioną wątpliwość” o stanie poczytalności sprawcy w trakcie jego osobistego przesłuchania, w czasie którego ten wyjaśnił, że po spożyciu alkoholu „nie wie, co robi”. Podejrzany przesłuchany przez prokuratora, a wcześniej przez funkcjonariusza Policji przyznał się, że po wypiciu znacznej ilości alkoholu popełnił wspólnie z innymi osobami zarzucane mu przestępstwo kradzieży, dokładnie opisał jego przebieg oraz swój w nim udział. A więc wiedział, czy nie wiedział co robi?
- W sprawie o wypadek drogowy z poważnymi skutkami kierujący pojazdem samochodowym, a jednocześnie sprawca wypadku znajdował się w stanie nietrzeźwości (2,2‰ alkoholu we krwi). Prokurator powołał biegłych lekarzy psychiatrów. Jako „uzasadnioną wątpliwość” co do stanu psychicznego sprawcy prokurator podniósł ów stan nietrzeźwości. W aktach sprawy brak jest innych okoliczności uzasadniających „wątpliwości” co do stanu psychicznego sprawcy.

– W kolejnych sprawach prokurator powziął wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego wobec 4 podejrzanych na podstawie ich wyjaśnień, z których wynikało, że byli albo leczeni w psychiatrycznych placówkach służby zdrowia, albo badani psychiatrycznie do innych spraw karnych. Prokurator na tej podstawie, bez sprawdzenia czy wyjaśnienia podejrzanych polegają na prawdzie, a więc bez ustalenia miejsca leczenia, jego daty, właściwej prokuratury, która uprzednio powoływała biegłych psychiatrów, numeru sprawy – powoływał biegłych lekarzy psychiatrów. Biegli po otrzymaniu akt sprawy przeszli nad informacją o uprzednim leczeniu bądź badaniu psychiatrycznym sprawcy do porządku. Nie żądali od prokuratora uzupełnienia w tej części akt sprawy. Sami też w drodze wywiadu od badanych okoliczności tych nie wyjaśnili.

Ostatnie przykłady dają asumpt do przypomnienia pewnych reguł obowiązujących na linii organ procesowy – biegły. Na organie procesowym spoczywa obowiązek dostarczenia biegłemu materiałowi niezbędnego do opracowania opinii [1, 43, 47, 58]. Biegły ma nie tylko prawo, ale i obowiązek zwrócić się do organu procesowego o uzupełnienie materiału dowodowego przekazanego do badań. Brak uzupełnienia materiału dowodowego może w konsekwencji spowodować uchylenie się przez biegłego od odpowiedzi na postawione w postanowieniu pytanie [42]. W świetle utrwalonej judykatury SN. warunkiem *sine qua non* rzetelności opinii o stanie zdrowia psychicznego jest zapoznanie się „z całą dokumentacją dotyczącą stanu zdrowia badanego oraz przeprowadzenie przez biegłych stosownych wywiadów i badań” [50].

Wymaganie to znalazło należyty i klarowny wyraz w kolejnej wypowiedzi SN:

„Niezbędnym warunkiem wydania przez biegłych lekarzy psychiatrów opinii nie nasuwającej zastrzeżeń jest wykorzystanie wszystkich dostępnych danych co do stanu zdrowia oskarżonego, a w szczególności danych zawartych w szpitalnych kartach informacyj-

nych, historiach chorób lub innych dokumentach lekarskich, jeśli dokumenty takie istnieją, niezależnie od własnych badań ambulatoryjnych i danych uzyskanych z wywiadów lekarskich” [54].

W 71 zbadanych sprawach (do 71 osób) prokurator powziął wątpliwość co do stanu poczytalności sprawców na podstawie wyjaśnień podejrzanych, z których wynikało, że leczyli się oni psychiatrycznie względnie odwykowo. Prokurator jedynie w 21 przypadkach (29,6%) przed powołaniem biegłych zgromadził dokumenty lekarskie. W 50 przypadkach (70,4%) prokurator powołał biegłych psychiatrów opierając się tylko i wyłącznie na wyjaśnieniach podejrzanych. Prokurator nie ustalił bliżej, w jakiej placówce służby zdrowia podejrzani się leczyli, w jakim okresie i z jakiego powodu. Nie jest wykluczone, ale raczej pewne, że w wielu sytuacjach wyjaśnienia podejrzanych nie polegały na prawdzie.

W trakcie badań aktowych stwierdzono, że podejrzani byli badani psychiatrycznie do innych spraw karnych względnie przedłożyli prokuratorowi opinie sądowo-psychiatryczne w 15 sprawach. Jedynie w 5 przypadkach (33,3%) prokurator zażądał akt karnych i przedłożył je biegłym. W pozostałych 10 przypadkach (66,7%) tego nie uczynił. W żadnej z opisanych sytuacji biegli psychiatrzy nie zażądali od prokuratora uzupełnienia poprzez dołączenie do nich akt spraw karnych z opiniami sądowo-psychiatrycznymi. Biegli w drodze wywiadów od badanych nie starali się uzupełniać niekompletnego materiału dowodowego otrzymanego od prokuratora. W wielu sprawach biegli w swoich opiniach w ogóle nie odnieśli się do informacji o leczeniu psychiatrycznym bądź o uprzednim badaniu sądowo-psychiatrycznym.

Z art. 181 § 1 kpk z 1969 r. i art. 198 § 1 kpk z 1997 r. wynika, iż w miarę potrzeby udostępnia się biegłym akta procesowe sprawy. Badania aktowe wykazały, że prokurator podejmując postanowienie w 31 przypadkach (28,7%) przekazał biegłym tylko część akt i biegli wydając opinie opierali się tylko

na tej części akt. Akta te wielokrotnie były niekompletne z punktu widzenia okoliczności popełnienia przestępstwa, danych osobopoznawczych, jak: wywiadów policyjnych, opinii z zakładów pracy, a więc okoliczności niezbędnych z punktu widzenia opiniowania sądowo-psychiatrycznego. Tylko w jednym przypadku prokurator z własnej inicjatywy przesłał biegłym dodatkowo pozostałą część akt, celem uwzględnienia przy opiniowaniu wynikających z nich wiadomości.

Przeprowadzone badania pozwoliły na zakwestionowanie dwóch mitów funkcjonujących wśród prokuratorów. Z jednej strony, że prokurator znajduje się pod presją sądu, która to presja zmusza prokuratorów do powoływania biegłych psychiatrów, nawet wtedy gdy do końca ta potrzeba nie jest rzeczywista. Z drugiej zaś strony, obrona wobec braku innych argumentów, nadużywa wnioskowania o powoływanie biegłych psychiatrów celem zbadania stanu zdrowia psychicznego sprawców w momencie popełnienia przestępstwa. Otóż, badania wykazały, że to prokurator z urzędu w 102 przypadkach, a więc w 94% zbadanej populacji, powołał biegłych psychiatrów. Sąd zwrócił akta prokuratorowi do uzupełnienia postępowania przygotowawczego celem powołania biegłych w 4 sprawach (4%), a obrońcy złożyli 2 (2%) właściwie udokumentowane wnioski o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłych psychiatrów.

Przeprowadzenie dowodu z opinii biegłych lekarzy psychiatrów wymaga czasu, a więc ma bezpośredni wpływ na długotrwałość postępowania przygotowawczego [38]. Prokuratorzy wydali postanowienie o powołaniu biegłych psychiatrów w następujących terminach od daty powzięcia „uzasadnionej wątpliwości” co do stanu psychicznego sprawcy: do 1 miesiąca – w 93 przypadkach (86,1%), do 2 miesięcy – w 9 sprawach (8,4%), do 3 miesięcy – w 1 sprawie (0,9%) a dłużej niż 3 miesiące – w 5 sprawach (4,6%).

Tak więc, prokuratorzy w zasadzie prawidłowo reagowali postanowieniem o powołaniu biegłych na pojawienie się „uzasadnionych

wątpliwości” co do stanu psychicznego sprawcy. W tym miejscu zderzyły się dwie racje postępowania przygotowawczego. Racja szybkości i sprawności postępowania przygotowawczego z racją właściwego ustalenia stanu faktycznego w zakresie stanu zdrowia psychicznego sprawcy. Prokuratorzy, niesłusznie, preferowali zasadę szybkości postępowania, przed ustaleniem stanu faktycznego w zakresie zdrowia psychicznego sprawcy. Stąd powoływanie biegłych psychiatrów szybko, ale bez należytego zebrania materiału osobopoznawczego w szerokim tego słowa znaczeniu, a więc przede wszystkim – dokumentacji lekarskiej. Prokuratorzy winni znaleźć rozsądne wyjście z sytuacji, aby pogodzić obydwie racje.

O dopuszczeniu biegłych organ procesowy wydaje postanowienie (art. 176 kpk z 1969 r. i art. 194 kpk z 1997 r.). Przepisy te określają, co w postanowieniu należy wskazać. Postanowienie o powołaniu biegłych powinno zawierać dokładne określenie zadań ekspertyzy psychiatrycznej. Pytania winny być dokładnie sprecyzowane, co w późniejszym stadium pozwoli na przeprowadzenie właściwej oceny dowodowej i prawnej przedstawionego orzeczenia lekarskiego, zadaniem bowiem badań psychiatrycznych jest nie tylko ustalenie stanu psychicznego sprawcy, lecz również udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu stan ten miał wpływ na jego przestępne działanie. Pytania dotyczące stanu psychicznego powinny być ściśle powiązane z charakterem, okolicznościami i motywem czynu [14]. W postanowieniu o powołaniu biegłych należy wskazać także imię, nazwisko oraz specjalność biegłego lub biegłych oraz oznaczyć termin dostarczenia opinii. Ponadto, z art. 183 kpk z 1969 r. i art. 202 § 1 kpk z 1997 r. wynika dodatkowy wymóg jeśli chodzi o opinię o stanie zdrowia psychicznego. Do jej wydania powołuje się dwóch biegłych lekarzy psychiatrów.

Analiza akt karnych dostarczyła szeregu krytycznych uwag pod adresem organu procesowego, jakim jest prokurator w związku z podejmowaniem przez niego postanowienia o powołaniu biegłych psychiatrów.

Prokurator w postanowieniu konkretyzując zadania dla biegłych psychiatrów nie odnosił się do przyczyn, które spowodowały u niego powzięcie „wątpliwości” co do stanu poczytalności sprawcy w momencie popełnienia przestępstwa. Pytania adresowane do biegłych odwoływały się dosłownie do sformułowań ustawowych, a mianowicie obowiązującego w tym czasie art. 25 § 1 i § 2 kk z 1969 r. Nawet przy takiej praktyce prokuratorów – którą należy ocenić krytycznie – prokuratorzy formułowali pytania wadliwie i tak np. pytali biegłych: „czy miał ograniczoną zdolność rozpoznania czynu i pokierowania postępowaniem”, „w celu stwierdzenia poczytalności podejrzanych” (nie wiadomo czy w momencie popełnienia czynu zabronionego czy w momencie badania), „czy miał ograniczoną poczytalność”, „czy pozostawanie na wolności może stanowić niebezpieczeństwo dla porządku prawnego (brak pytania o poważne niebezpieczeństwo – jak wynikało z art. 99 kk). Tak wadliwie postawionych pytań w wadliwej praktyce prokuratorów stwierdzono 19, tj. 17,6% ogółu wydanych postanowień.

Przepisy kodeksu postępowania karnego z 1969 r., a jeszcze wyraźniej kodeksu postępowania karnego z 1997 r. (art. 179 § 1 pkt 1) nakazują powołanie biegłych z imienia i nazwiska. Jest to niezbywalne prawo prokuratora w sytuacji gdy powołuje biegłego lub biegłych. Inaczej wygląda sytuacja, gdy prokurator żąda opinii od zakładu, instytucji naukowej lub specjalistycznej. Otóż w 34 przypadkach, tj. 31,4% ogółu spraw, prokurator powołując biegłych psychiatrów oddał w całości lub w części „władztwo” do ustalenia konkretnych biegłych innym osobom. W 21 sprawach (19,4%) prokurator w postanowieniu wskazał nazwisko jednego z biegłych psychiatrów i upoważnił go, jak to określił w postanowieniu do „dobrania” drugiego biegłego, w 11 przypadkach (11,1%) powołał dwóch biegłych psychiatrów bez podania ich nazwisk, a następnie prawdopodobnie szukał chętnych do wydania opinii, ale postanowienia przez podanie imienia i nazwiska biegłych

nie uzupełnił. Stwierdzono w trakcie badań w 2 sprawach wyraźne naruszenie prawa, a w 1 przypadku prokurator powołał 1 psychiatrę (art. 183 kpk z 1969 r.), a w drugim przypadku opinię wydały inne osoby niż powołane przez prokuratora (art. 176 § 2 kpk z 1969 r.). Brak wskazania imion i nazwisk biegłych psychiatrów w postanowieniach, jest bezprawnym wyzbywaniem się przez prokuratora jego praw i obowiązków i stwarza niebezpieczeństwo, iż tzw. „dobrani” biegli, mimo formalnych kwalifikacji nie będą osobami przygotowanymi do opiniowania sądowo-psychiatrycznego w sprawach karnych, a nadto istnieje obawa, że mogą pozostawać w stosunku osobistym albo innym, który mógłby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do ich samodzielności.

Prokurator w 10 przypadkach (9,3%) zwracał się o wydanie opinii sądowo-psychiatrycznej do specjalistycznych placówek służby zdrowia. Opracowane opinie psychiatryczne podpisane były przez 2 biegłych psychiatrów natomiast nie były podpisane przez osobę upoważnioną do podpisania opinii w imieniu instytucji, co stanowiło naruszenie art. 177 § 1 kpk z 1969 r.

Określenie terminu opracowania jest ważne z punktu widzenia sprawności postępowania karnego, a w przypadku jego przekroczenia biegły winien zwrócić się do organu procesowego o jego przedłużenie. Jest to jednocześnie pewna forma kontroli nad pracą biegłego. W 34 przypadkach, tj. 31,5%, prokurator nie określił biegłym konkretnego terminu do opracowania opinii, w tym w 9 sprawach nie określił w żaden sposób terminu, a w 25 przypadkach określił go jako „niezwłocznie” lub „jak najszybciej”.

Krytyczne uwagi budziło także uzasadnienie postanowień o powołaniu biegłych psychiatrów. W 22 sprawach (20,3%) uzasadnienie nie podało żadnych konkretnych przyczyn powzięcia „wątpliwości” co do stanu psychicznego sprawcy. Prokuratorzy pisali w uzasadnieniu, że powzięli „wątpliwości” co do stanu psychicznego sprawcy i stwierdzenie tego faktu wymagało wiadomości specjal-

nych i dlatego powołują biegłych. W dwóch przypadkach w uzasadnieniu prokuratorzy powoływali się na okoliczności, które nie wynikały z akt, np. sprawca był konsultowany z powodu podejrzenia uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego. Z akt taka wiedza nie wynikała.

Udziału biegłych psychologów w procesie opiniowania sądowo-psychiatrycznego nie da się przecenić [9, 16, 26, 39, 40]. W aktach badanych spraw znajdowało się 15 (13,9%) opinii psychologicznych, ale jedynie w 5 przypadkach (4,6%) zostali oni powołani postanowieniem prokuratora. W pozostałych 10 przypadkach (9,2%), jak piszą sami psycholodzy, wydali oni opinię na „życzenie orzekających psychiatrów”. Prokurator nie był w ten proces włączony. Mimo naruszenia art. 176 § 1 zd. ost. kpk z 1969 r. prokurator takiej praktyki nie kwestionował. W pozostałych 5 przypadkach biegli zwracali się do prokuratora z wnioskiem o powołanie biegłego psychologa. W art. 202 § 2 obecnego kpk jest wyraźnie stwierdzenie, że na wniosek psychiatrów do udziału w wydawaniu opinii powołuje się ponadto biegłego lub biegłych innych specjalności.

W wyniku wydanych przez prokuratorów postanowień o powołaniu biegłych psychiatrów orzekli oni w 17 przypadkach (15,7%) niepoczytalność sprawców, w 19 (17,6%) przypadkach poczytalność znacznie ograniczoną oraz w 7 przypadkach (6,5%) poczytalność ograniczoną w stopniu mniej niż znacznym. W szeregu przypadkach biegli wnioskowali co do zachowania się sprawcy w przeszłości, szczególnie w zakresie leczenia psychiatrycznego oraz odwykowego. W 16 przypadkach (14,8%) biegli wydali opinię po uprzednio przeprowadzonej obserwacji sądowo-psychiatrycznej.

Mimo iż do opinii sądowo-psychiatrycznych można było mieć cały szereg uwag krytycznych, prokurator tylko w 2 sprawach (1,5%) zażądał od biegłych ich uzupełnienia, natomiast w żadnej ze spraw biegłych psychiatrów nie przesłuchał (art. 182 kpk z 1969 r. i art. 201 kpk z 1997 r.).

Przepisy art. 177 § 1 kpk i art. 181 § 2 zd. drugie kpk z 1969 r. oraz art. 200 § 1 kpk z 1997 r. określają wymogi formalne i materialne, jakim powinna odpowiadać opinia. W obydwu kodeksach zwraca się uwagę, że opinia powinna zawierać sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski. Dodatkowo opinia psychiatrów dotycząca stanu zdrowia psychicznego podejrzanego (oskarżonego) powinna zawierać stwierdzenia dotyczące zarówno poczytalności w chwili popełnienia czynu, jak i jego aktualnego stanu zdrowia psychicznego oraz zdolności do udziału w postępowaniu, a w razie potrzeby co do okoliczności wymienionych w art. 93 kk (przesłanki co do orzeczenia środków zabezpieczających) art. 202 § 4 kpk z 1997 r. Podobnego przepisu nie zawierał kpk z 1969 r. Wg Dody opinia sądowo-psychiatryczna:

„Po pierwsze, powinna zawierać opis metod i sposobu przeprowadzania badań, określenia porządku, w jakim je przeprowadzono, tudzież przytaczać wszystkie argumenty oparte na okolicznościach, które mają związek z badanymi faktami, a które podbudowane są fachowymi wyjaśnieniami biegłych. Po drugie, biegli psychiatrzy powinni zająć stanowisko co do każdego faktu (dowodu) i na podstawie swoich wiadomości specjalnych wykazać, który z nich jest pomocny w określeniu stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, a który nie i dlaczego. Po trzecie, biegli psychiatrzy powinni wykorzystać wszystkie dostępne dane co do stanu zdrowia oskarżonego i ustosunkować się do każdego dokumentu dotyczącego oskarżonego oraz uwzględnić wyniki badań biegłego psychologa” [5].

Podobnie wypowiada się Paprzycki [24]. W tym miejscu trzeba przywołać pogląd wyrażony przez SN: „W sytuacji, gdy w psychiatrii istnieją rozbieżne poglądy, obowiązkiem biegłych jest na nie wskazać i przytoczyć przesłanki, dla których przyjmują jeden z nich, gdyż tylko wtedy sąd orzekający może opinię ocenić w sposób właściwy” [52]. Prawidłowo skonstruowana opinia sądowo-psychiatryczna powinna zawierać: (1) wyciąg z postanowienia organu procesowego zlecającego badanie z podaniem jego

daty, treści, danych personalnych osoby której dotyczy, (2) wyciąg z akt, (3) anamnezę rodzinną, (4) anamnezę badanego (choroby przebyte), (5) linię życiową badanego, (6) opis czynu, (7) badania somatyczne, (8) wyniki badań, (9) opis stanu psychopatologicznego, (10) omówienie uzyskanych wyników badań i wnioski końcowe (opinię) [13].

Badania aktowe pozwalają na krytyczną ocenę wydanych przez biegłych psychiatrów opinii sądowo-psychiatrycznych. Uwagi te dotyczą szczególnie tych opinii, które wydane zostały przez biegłych po jednorazowym badaniu. Wiele z opinii było lakonicznych, nie odpowiadających wymogom, o których była mowa wyżej. Generalny zarzut dotyczy braku ustalenia i opisu tych wszystkich okoliczności, które miały znaczenie dla oceny stanu zdrowia psychicznego badanego w momencie popełnienia przez niego czynu zabronionego. Wiąże się ta okoliczność z zaniechaniem przez biegłych psychiatrów żądania od prokuratora uzupełnienia przesłanego im materiału dowodowego, szczególnie w zakresie stanu zdrowia psychicznego sprawcy. Inne uwagi, bardziej szczegółowe.

– Biegli psychiatrzy przyjmują bezpośrednio od badanego i jego rodziny różnego rodzaju dokumenty, w tym oryginały i kserokopie (o niepotwierdzonej zgodności z oryginałem), co uniemożliwia prokuratorowi uwiarygodnienie ich pochodzenia.

– W dwóch sprawach biegli orzekli, że sprawcy mieli w jednej zniesioną, w drugiej zaś ograniczoną w stopniu znacznym zdolność rozpoznawania znaczenia czynu i pokierowania swoim postępowaniem, podczas gdy zniesiona była tylko dyspozycja pokierowania swoim postępowaniem. (a) sprawca nałogowy alkoholik wybił szybę w sklepie alkoholowym, przestraszył się i uciekł, ale po chwili wrócił, spakował do reklamówki kilka butelek wódki, a następnie napił się. W przeszłości sprawca kilkakrotnie postępował w podobny sposób, a z jego wyjaśnień wynika, że rozumie, iż jest to kradzież. (b) Sprawca odkręcił zawór w instalacji gazowej i podpalił

ulatniający się gaz chcąc, jak wyjaśnił, nastrożyć sąsiadów, a swojej konkubinie powiedział, by opuściła mieszkanie, bo będzie wybuch gazu.

- W innej sprawie, biegli zwrócili się do prokuratora o powołanie biegłego psychologa. W swojej opinii sądowo-psychiatrycznej, nieznaney jeszcze prokuratorowi, skonkludowali: „ostateczną opinię o stopniu poczytalności podejrzanego opracuje biegły psycholog”. I biegły psycholog opracował opinię, w której stwierdził: „Podejrzany działał w stanie znacznego ograniczenia zdolności rozumienia znaczenia popełnionego czynu i pokierowania swoim postępowaniem”. Prokurator, a następnie sąd, nie zakwestionował takiej opinii, mimo iż zarówno w orzecznictwie Sądu Najwyższego [49] jak i w doktrynie [23] ustalony jest pogląd, iż opinie psychologów mają przy opiniowaniu sądowo-psychiatrycznym charakter „posiłkowy” i jedynie biegli psychiatrzy są uprawnionymi do wypowiedziania się co do stanu poczytalności podejrzanego (oskarżonego).

Kilka uwag w związku z obligatoryjną obroną w sytuacji podejrzanego, co do którego powzięto wątpliwość co do jego poczytalności (art. 70 § 1 kpk z 1969 r. i art. 79 § 1 kpk z 1997 r.). I w tym zakresie praktyka prokuratorów budzi wątpliwości. W 98 sprawach (90,8%) prokuratorzy występowali do sądu o ustalenie obrońcy z urzędu w dniu podejmowania postanowienia o powołaniu biegłych psychiatrów lub kilka dni po tym terminie [36, 67]. Działo to się zazwyczaj w końcowej fazie postępowania przygotowawczego. W aktach karnych brak było dowodów aktywności obrońców. Brak aktywności obrońców da się usprawiedliwić momentem ich powołania w końcowej fazie postępowania. W 5 sprawach (4,6%) prokurator, który powziął wątpliwości co do stanu poczytalności sprawcy, nie wystąpił do sądu o ustanowienie obrońcy. Uczynił to dopiero sąd z urzędu, po wpłynięciu aktu oskarżenia. W pozostałych 5 sprawach podejrzeni mieli obrońcę z wyboru.

WNIOSKI

Nasuujące się wnioski – to przede wszystkim potrzeba podniesienia na wyższy poziom wśród prokuratorów wiedzy psychiatryczno-psychologicznej, a wśród lekarzy psychiatrów i psychologów wiedzy prawniczej.

PIŚMIENNICTWO

1. Białek B: Współpraca prokuratora z biegłymi psychiatrami w postępowaniu przygotowawczym. *Probl. Praworządności* 1984, 10, 27.
2. Cieślak M: Głosa do wyroku SN z dnia 10.07.1972 r., I KR 125/72. *Państwo i Prawo* 1973, 8–9, 286 i n.
3. Cieślak M, Spett K, Szymusik A, Wolter W: *Psychiatria w procesie karnym*. Wyd. Prawnicze, Warszawa 1991, 22.
4. Doda Z, Gaberle A: Dowody z procesie karnym. *Dom Wyd. ABC, Warszawa* 1995, 79–80.
5. Doda Z: Dowód z opinii biegłych psychiatrów w postępowaniu karnym. *Prokuratura i Prawo* 1995, 10, 38.
6. Gajewska A: Głosa do uchwały SN z dnia 16.06.1977 r., VII KZP 11/77. *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1978, poz. 113, 271–278.
7. Gajewska H – Kraczkowska: Głosa do postanowienia SN z dnia 8.02.1985 r., IV KZ 21/85. *Państwo i Prawo* 1986, 7, 140–142.
8. Grzegorzczak T: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Zakamycze, Kraków 1998, 329.
9. Gurgul J: W sprawie ekspertyzy psychologicznej w postępowaniu karnym. *Probl. Praworządności* 1970, 5–6, 45.
10. Gurgul J: Głosa do wyroku SN z dnia 14.03.1991 r., II KR 155/90. *Przegl. Sądowy* 1993, 1, 99–106.
11. Heitzman J: Obiektywność w badaniu sądowo-psychiatrycznym. *Probl. Praworządności* 1991, 3, 67.
12. Heitzman J: Wybrane metodologiczne aspekty obiektywności w opiniowaniu sądowo-psychiatrycznym. W: Gierowski JK, Szymusik A (red.): *Postępowanie karne i cywilne wobec zaburzonych psychicznie*. *Coll. Med. UJ, Kraków* 1996, 65.
13. Heitzman J: Konstrukcja opinii sądowo-psychiatrycznej. W: Gierowski JK, Szymusik A

- (red.): Postępowanie karne i cywilne wobec zaburzonych psychicznie. Coll. Med. UJ, Kraków 1996, 50–51.
14. Hołyst B: Zadania organów procesowych zarządzających badania psychiatryczne podejrzanego (oskarżonego) w postępowaniu karnym. Z. Probl.-Analit. MS 1972, 24, 75.
  15. Jędrzejewska R: Psychiatra, psycholog i seksuolog jako biegły w świetle przepisów prawa polskiego W: Gierowski JK, Szymusik A (red.): Postępowanie karne i cywilne wobec zaburzonych psychicznie. Coll. Med. UJ, Kraków 1996, 11.
  16. Kaflik J, Nanyś A: Nowe zadania dla biegłego psychologa w procesie karnym. Psychiatr. Pol. 1980, 4, 14, 389–394.
  17. Kalinowski S: Biegły i jego opinia. Warszawa 1994, 75.
  18. Klimczak E, Piątkiewicz Z: Wyniki badań akt spraw karnych w aspekcie zagadnień związanych z orzeczeniem sądowo-psychiatrycznym. Z. Probl.-Analit. MS, Warszawa 1972, 24, 83–97.
  19. Kocur J, Trendak W, Bukowski J: Dowód z opinii biegłych psychiatrów w postępowaniu przygotowawczym. Mat. XII Konf. Nauk. Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP „Zaburzenia reaktywne w psychiatrii sądowej” – Kazimierz Dolny n. Wisłą, 22–25.02.1996 r. Post. Psychiatr. Neurol. 1997, 6, supl. 1(4), 112–115.
  20. Kocur J, Majchrzyk Z, Bukowski J: Zagadnienia dentologiczne i prawno-społeczne w psychiatrii sądowej. Mat. XII Konf. Nauk. Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP „Zaburzenia reaktywne w psychiatrii sądowej” – Kazimierz Dolny n. Wisłą, 22–25.02.1996 r. Post. Psychiatr. Neurol. 1997, 6, supl. 1(4), 29–30.
  21. Król S: Korzystanie z pomocy biegłych w praktyce prokuratorów m. Łodzi. Probl. Praworządności 1975, 2, 32–33.
  22. Leciak A: Biegli psychiatrzy w postępowaniu przygotowawczym (analiza praktyki). Prokuratura i Prawo 1995, 9, 99–102.
  23. Paprzycki LK: Opiniowanie sądowo-psychiatryczne w postępowaniu karnym w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego. Prokuratura i Prawo 1995, 7–8, 30.
  24. Paprzycki LK: Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestnictwa w postępowaniu karnym. Prokuratura i Prawo 1996, 9, 117 i n.
  25. Paprzycki LK: Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestnictwa w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne. Mat. XII Konf. Nauk. Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP „Zaburzenia reaktywne w psychiatrii sądowej” – Kazimierz Dolny n. Wisłą, 22–25.02.1996 r. Post. Psychiatr. Neurol. 1997, 6, supl. 1(4), 20.
  26. Paprzycki LK: Problematyka psychiatryczna nowych kodeksach karnych. Mat. Konf. „Psychiatria sądowa wobec przemian w krajach Europy Środkowo-Wschodniej” – Cedyňa, 22–24.05.1997 r. Post. Psychiatr. Neurol. 1998, 7, supl. 3(8), 25.
  27. Piątkiewicz A: O krytyczny stosunek prokuratorów do opinii psychiatrycznych. Probl. Praworządności 1979, 1, 37,43.
  28. Piechota J, Wrzós W: Zagadnienia procesowe orzecznictwa sądowo-psychiatrycznego w świetle badań na terenie woj. przemyskiego. Probl. Praworządności 1980, 1, 69–76.
  29. Pobocho J: Status biegłego psychiatry – kontrowersje. Psychiatr. Pol. 1998, 32, 4, 406–407.
  30. Porada J: Udział podejrzanego i jego obrońcy w czynnościach związanych z przeprowadzeniem dowodu z opinii biegłych w postępowaniu przygotowawczym. Probl. Praworządności 1976, 10, 3.
  31. Postanowienie SN z dnia 27.01.1973 r., III KZ 234/72. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa 1973, 5, poz. 64.
  32. Postanowienie SN z dnia 21.11.1977 r., Z 34/77. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa 1977, 12, poz. 138.
  33. Postanowienie SN z dnia 27.01.1979 r., IV KZ 207/78. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa 1979, 5, poz. 60.
  34. Prusak F: Komentarz do kodeksu postępowania karnego. T. 1. Wyd. Prawnicze, Warszawa 1999, 596.
  35. Rutkowski R: Kontrowersje w sprawie odpowiedzialności karnej osób z zaburzeniami psychicznymi. W: Rutkowski R, Majchrzyk Z (red.): Mat. VII Kraj. Konf. Psychiatrii Sądowej PTP „Teoria i praktyka oceny poczytalności” – Cedyňa, 9–11.06.1988 r. Wyd. PTP – Sekcja Psychiatrii Sądowej, Warszawa 1988, 22.
  36. Stefański RA: Wyniki badania psychiatrycznego oskarżonego a obrona obowiązkowa. Prokuratura i Prawo 1997, 6, 127.

37. Stefański R. A. W: Bartoszewski J, Gardocki L, Gostyński Z, Przyjemski SM, Stefański RA, Zabłocki S, Gostyński Z (red.): Kodeks postępowania karnego. Komentarz. T. 1, Dom Wyd. ABC, Warszawa 1998, 193.
38. Stępień T: Współdziałanie prokuratorów z biegłymi sądowymi z zakresu psychiatrii a sprawność postępowania przygotowawczego. Mat. Konf. „Psychiatria sądowa wobec przemian w krajach Europy Środkowo-Wschodniej” – Cedzyna, 22–24.05.1997 r. Post. Psychiatr. Neurol. 1998, 7, supl. 3(8), 28.
39. Szymusik A, Gierowski JK: Psychiatryczne i psychologiczne problemy orzecznictwa w sprawach zabójstw. Probl. Praworządności 1983, 8–9, 66.
40. Szymusik A, Gierowski JK, Heitzman J, Leśniak R: Niektóre problemy metodologiczne w ekspertyzie sądowo-psychiatrycznej i sądowo-psychologicznej. Probl. Praworządności 1987, 4, 46, 48–49.
41. Śliwiński S: Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne. Warszawa 1969, 328.
42. Tomaszewski T: Dowód z opinii biegłego w procesie karnym. Wyd. Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1998, 65–66.
43. Turek J: Jeszcze uwagi o dowodzie z opinii biegłych. Probl. Praworządności 1985, 8–9, 69.
44. Uchwała SN (skład 7 sędziów) z dnia 22.01.1976 r., VI KZP 17/75. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karne i Wojskowa 1976, 3, poz. 37 z glosą S. Kalinowskiego. Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1976, 7–8, 357–358.
45. Uchwała pełnego składu Izby Wojskowej SN z dnia 20.12.1976 r., V 5/76. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karne i Wojskowa 1977, 1–2, poz. 2.
46. Uchwała pełnego składu Izby Wojskowej SN z dnia 15.03.1993 r., WZP 1/90. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karne i Wojskowa 1993, 5–6, poz. 26.
47. Widła T: Ocena dowodu z opinii biegłego. Wyd. Uniw. Śląskiego, Katowice 1992, 31.
48. Wyrok SN z dnia 30.07.1971 r., II KR 155/71. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1971, 11, poz. 216.
49. Wyroki SN z dnia 20.08.1974 r., III KR 194/74 z glosą M. Cieślaka. Nowe Prawo 1975, 10, 1497 i n; z dnia 23.05.1978 r., VI KRN 40/78. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1979, 1, poz. 11.
50. Wyrok SN z dnia 3.02.1976 r., VI KRN 6/76. Gazeta Prawnicza 1976, 8, 4.
51. Wyrok SN z dnia 15.04.1976 r., II KR 48/76. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karne i Wojskowa 1976, 10–11, poz. 133.
52. Wyrok SN z dnia 5.04.1978 r., V KR 43/78. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1978, 11, poz. 124.
53. Wyrok SN z dnia 10.05.1979 r., I KR 47/79. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1979, 12, poz. 173.
54. Wyrok SN z dnia 31.03.1980 r., II KR 56/80. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1981, 5, poz. 54.
55. Wyrok SN z dnia 28.07.1980 r., II KR 152/80. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1981, 1, poz. 16.
56. Wyrok SN z dnia 23.11.1981 r., I KR 251/81. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1982, 3, poz. 38.
57. Wyrok SN z dnia 29.04.1982 r., III KR 72/82. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1982, 8–9, poz. 122.
58. Wyrok SN z dnia 30.09.1982 r., I KR 228/82. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1983, 4, poz. 47.
59. Wyrok SN z dnia 11.05.1983 r., V KRN 83/83. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1983, 10, poz. 102.
60. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.05.1984 r., I KR 102/84. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1984, 12, poz. 112.
61. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26.02.1985 r., V KRN 28/85. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1986, 2, poz. 23.
62. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24.06.1985 r., I KR 153/85. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1986, 3, poz. 42.
63. Wyrok SN z dnia 20.06.1986 r., III KR 154/86. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1987, 4, poz. 50.
64. Wyrok SN z dnia 20.06.1986 r., III KR 154/86. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1987, 4, poz. 50.
65. Wyrok SN z dnia 19.06.1987 r., IV KR 197/87. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karne i Wojskowa 1987, 11–12, poz. 109.

66. Wyrok SN z dnia 11.01.1989 r., V KRN 268/88. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1989, 8–9, poz. 97.
67. Wyrok SN z dnia 25.12.1989 r., KRN 196/89. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wyd. Prokuratura Generalna 1990, 4–5.
68. Wyrok SN z dnia 13.02.1997 r., IV KKN 219/96. Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa 1997, 7–8, poz. 66.
69. Wyrok SN z dnia 17.06.1997 r., IV KKN 278/96 – niepublikowany. Cyt. wg opracowania J. Gaja. *Gazeta Sądowa* 1998, 4, 31.
70. Zgryzek K: Dowód z opinii biegłych psychiatrów – zagadnienia wybrane. *Probl. Praworzędności* 1990, 4, 35–37.
71. Zgryzek K: Kwalifikacje osób biorących udział w wydawaniu opinii psychiatrycznej w procesie karnym. *Psychiatr. Pol.* 1998, 32, 4, 397.

*Adres: Dr Błażej Kolański, Prokuratura Okręgowa,
ul. Stołsława 6, 70-952 Szczecin*